

تاریخ نگاری در اسلام - دوره دکتری تاریخ اسلام

این درس در نیمسال دوم سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ در دانشکده ادبیات، گروه تاریخ، توسط دکتر شهلا بختیاری ارائه می شود.

جلسه یکم مورخ: ۱۳۹۹/۱۲/۰۲

موضوع: بیان کلیات درس تاریخ نگاری

هدف از این درس:

تاریخ نگاری به عنوان یکی از ابعاد و مظاهر فرهنگ و تمدن حائز اهمیت بسیار است. شناخت و دریافت وجوه مختلف هر فرهنگ و تمدن، بدون بررسی تاریخ انواع هنرها و دانش هایی که در آن تمدن ظهور کرده یا تکمیل یافته ممکن نخواهد بود. مطالعه سیر تاریخ نگاری اسلامی نیز از ظهور تا دوره تکامل یعنی شناخت زمینه ها، انگیزه ها، مواد، دیدگاه ها، انواع و شیوه های تاریخ نگاری، و آثار و منابع تاریخ، مورخان و علاقه مندان به تاریخ را قادر می سازد تا به درک دقیق تری از تاریخ اسلام دست یابند و با اعتماد و اطمینان بیشتر به نقد و سنجش اخبار و منابع تاریخی پردازند. (تاریخ تاریخ نگاری در اسلام، صادق سجادی، هادی عالم زاده، سمت، پیشگفتار)

تاریخ نگاری، به عنوان اصطلاحی خاص، به معنی وصف و ثبت وجوه گوناگون حیات و احوال انسان در عرصه سیاست و اجتماع است. بررسی انگیزه ها، اهداف و فواید، روش ها، مکاتب، انواع تاریخ نگاری، دیدگاه های مورخان قلمرو اسلام در وصف احوال ساکنان این قلمرو، و شیوه های تدوین و تنظیم تاریخی در همین پهنه است. بحث در تاریخ نگاری اسلامی، مستلزم بررسی واژه تاریخ، مبدأ تاریخ اسلام، موضوع و مفهوم تاریخ است.

بنابراین توجه و تدبر در انواع منابع تاریخی و توجه به مقالات و منابع تحقیقی جدید پیرامون موضوع درس برای روشن شدن ذهن دانشجو نسبت به این درس و آشنایی با کارهای استاد از موارد قابل بررسی در این واحد درسی می باشد.

منابع مطالعاتی :

- ۱- امی در متون فقهی کهن: نورمن کالدر، ترجمه شهلا بختیاری، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، آبان و آذر ۱۳۸۱.
- ۲- محمدبن اسحاق و انتساب به تشیع: شهلا بختیاری، فصلنامه تاریخ پژوهان، تابستان ۱۳۸۶.
- ۳- ملاحظاتی بر اسلام پذیری و بیعت زنان با پیامبر اسلام(ص): شهلا بختیاری، فصلنامه پژوهش زنان، زمستان ۱۳۸۸.

- ۴- فتوح در اسلام، فتح تغلیبی، فتح قلوب: صادق آئینه وند، ۱۳۷۹.
- ۵- نمودی از جامعه مسلمانان در آغاز سده هفتم میلادی (افراد خویشاوند در گروههای خویشاوند پدری): آکیرا گوتر، ترجمه شهلا بختیاری، فصلنامه تاریخ اسلام، تابستان ۱۳۸۰.
- ۶- تاریخ نگاران عرب و فتنه کبری (قسمت اول و دوم): عدنان محمدملحم، سیدعباس قدیمی نژاد، بهار ۱۳۷۹ و تابستان ۱۳۷۹.
- ۷- تاریخ و مورخان اسلامی تا پایان دوران عباسی: کلود کاهن، ترجمه شهلا بختیاری، بهار ۱۳۷۹.

جلسه دوم: مورخ: ۱۳۹۹/۱۲/۹

بحث خاستگاه تاریخ نگاری در اسلام با توجه به آغاز دین اسلام در سرزمین عرب.

اهم مباحث درس:

۱. آیا عرب پیش از اسلام تاریخ نگاری داشت؟!

۲. تاریخ نگاری اساساً ناشی از چیست؟!

۳. چه کسی می تواند تاریخ را بنگارد؟!

فعالیت دانشجویی: مطالعه و گزارش کتاب تاریخ نگاری در اسلام اثر فرانتس روزنتال، مترجم، اسدالله آزاد، مشهد، مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی، چ. دوم، ۱۳۶۶.

موضوع: جایگاه تاریخ در قرآن یا تاریخ از منظر قرآن

منابع مطالعاتی:

- ۱- دانشنامه‌ی جهان اسلام، «مدخل تاریخ/تاریخ‌نگاری»، زیر نظر غلامعلی حداد عادل، ج. ۶، تهران، بنیاد دائره المعارف اسلامی، چ. اول، ۱۳۸۰.
- ۲- جین دمن مک اولیف، دائره المعارف قرآن، مترجم، حسین خندق آبادی... [و دیگران]، تهران، حکمت، ۱۳۹۲.
- ۳- دائره المعارف قرآن کریم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ج. ۷، صص، ۲۹ الی ۴۸، ۵۹ الی

گزارش کار:

کلیات کتاب تاریخ نگاری در اسلام: فرانتس روزنتال، ترجمه اسدالله آزاد

بر این اساس محتوای کتاب شامل رهیافت زیر بوده است:

۱. تعریف تاریخ به عنوان موضوع یک علم
۲. جهان نگری تاریخ پیامبر(ص) شامل آگاهی تاریخی عربستان قبل از اسلام، جایگاه تاریخ در تعلیم و تربیت اسلام، جایگاه تاریخ در علوم، اخذ اندیشه های پیامبر(ص) از یهودیت و مسیحیت که پس از بررسی چنین چیزی به اثبات نرسید و صرفاً گمانه زنی های غریبان بوده است)
۳. اشکال اصلی تاریخ نگاری: الف) خبر: کهن ترین صورت توصیف جامع یک رویداد و کار کسانی چون ابومخنف کوفی، مدائنی، هیثم بن عدی، ابن حبیب و ...
ب) وقایع نگاشتی: صورت خاصی از سالشماری مثل آثار طبری، خلیفه بن خیاط، یعقوب بن سفیان فسوی و ...
ج) دودمانی (سال جلوس و وفات حاکم، صفات جسمانی، اطرافیان خلیفه مثل انساب الأشراف بلاذری و الدوله العباسیه: ابن نطاح و ...) و تبارشناسی، طبقات (مثل آثار ابن سعد، خلیفه بن خیاط و ...)
۴. محتویات کتب تاریخی (تبارشناسی، سرگذشت نامه ها، جغرافیا و گیتی شناسی، اخترگویی، فلسفه، علوم سیاسی، علوم اجتماعی و ...) و به کارگیری آن در آثار مورخان مثل مسعودی، یاقوت حموی، تاریخ طبرستان ابن اسفندیار، الفخری ابن طقطقی.
۵. اشکال گوناگون نوشته تاریخی (تواریخ محلی، خاطرات و ...)
۶. صور هنری نوشته های تاریخی و کاربرد نثر و شعر در آثار تاریخی
- ۷ و ۸. داستان بلند تاریخی و ارزیابی تاریخ نگاری در اسلام، مقام و منزلت تاریخ نگاری در گستره تمدن اسلامی

جلسه سوم: مورخ: ۱۳۹۹/۱۲/۱۶

تاریخ از منظر قرآن

(مفهوم شناسی آن در قرآن و در اصطلاح علم تاریخ و اهداف بیان آن)

منابع مطالعاتی:

۱. تاریخ تاریخ نگاری در اسلام، فرانتس روزنتال، ترجمه دکتر اسدالله آزاد، جلد ۱.
۲. تاریخ و فلسفه تاریخ در قرآن: عبدالمجید معادیخواه

۳. دائره المعارف قرآن (ذیل مدخل تاریخ): محمد کاظم شاکر
۴. فرهنگ قرآن (ذیل مدخل تاریخ در قرآن): اکبر هاشمی رفسنجانی، ج ۷، ص ۲۸۶.
۵. القصص القرآنی: محمد باقر حکیم
۶. القصص القرآنیہ دراسه و اهدافه: جعفر سبحانی
۷. مدخل «تاریخ» در دانشنامه جهان اسلام، ج ۶، ص ۹۵.
۸. مقاله بررسی جایگاه تاریخ و قصص در قرآن، زهرا رضایی، پژوهشنامه معارف قرآنی، ۱۳۹۳.

جلسه چهارم: مورخ: ۱۳۹۹/۱۲/۲۳

علم تاریخ نزد مسلمانان

(اهمیت تاریخ نزد مسلمین، جایگاه علم تاریخ در میان علوم، مراحل تدوین تاریخی مسلمانان و اهمیت تاریخ در نزد حاکمان و خلفا)

منابع مطالعاتی :

۱. تدوین تاریخ اسلام نزد مسلمانان: صائب عبدالحمید، ترجمه حسن حسین زاده شانه چی
۲. جایگاه علم تاریخ در طبقه بندی علوم توسط اندیشمندان مسلمان (از خوارزمی تا ابن خلدون): ، ناصر صدقی، فصلنامه پژوهش های تاریخی، ش. ۲، سال هشتم، تابستان ۱۳۹۵، صص، ۲۱ - ۳۴.
۳. صادق آئینه ووند، علم تاریخ در گستره ی تمدن اسلامی، تهران، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، چ، دوم، ۱۳۸۷.
۴. صادق سجادی، هادی عالم زاده، تاریخ نگاری در اسلام، تهران، سمت، مرکز تحقیق و توسعه ی علوم انسانی، چ، دوم، ۱۳۹۱.
۵. عبدالعلیم عبدالرحمن خضر، مسلمانان و نگارش تاریخ: پژوهشی در تاریخ نگاری اسلامی، مترجم، صادق عبادی، تهران، سمت، ۱۳۶۳.
۶. مدخل تاریخ نگاری، دایره المعارف اسلامی.
۷. منابع تاریخ اسلام، رسول جعفریان.

جلسه پنجم: مورخ: ۱۴۰۰/۰۱/۱۴

رویکرد کتب مقدس، تورات، انجیل و قرآن به تاریخ

(بیان قصص قرآن درباره انبیاء و امم پیشین در قالب سور مکی و مدنی و اهداف پروردگار از این تکرار و مکررات داستان انبیاء در قرآن)

منابع مطالعاتی :

۱. احمد سلامی، سید محمد علی ایازی، «مقصود از «تورات و انجیل» در قرآن»، فصلنامه‌ی علمی - پژوهشی پژوهش‌های قرآنی، سال ۲۳، ش. ۱، ۱۳۹۷، صص، ۷۶-۱۰۱.
۲. بررسی جایگاه تاریخ و قصص در قرآن: زهرا رضایی
۳. تاریخ در قصص قرآن: تهماسب طالبی
۴. دائره المعارف قرآن کریم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، مدخل «تورات»
۵. رموز نقل‌های تاریخی در قرآن: جواد سلیمانی
۶. سنت مندی تاریخ در قرآن از منظر شهید صدر: جواد سلیمانی
۷. کاربست‌های تاریخ در قرآن کریم: سیدمحمدنقیب
۸. مقاله اقتباس قصص قرآن از عهدین، علیرضا حیدری، محمد رضا حیدری و محمد علی حیدری، معرفت ادیان، سال پنجم، شماره دوم، ۱۳۹۳.
۹. مقاله مراحل آغاز آفرینش عالم از منظر تورات و بررسی آن در تطبیق با قرآن، سید مهران موسوی و محمود کریمی، الهیات تطبیقی، سال هشتم، شماره هفدهم، ۱۳۹۶.

جلسه ششم: مورخ: ۱۴۰۰/۰۱/۲۱

اولین رویکردهای مسلمانان به طرح و نگارش تاریخ

(رویکرد کتب مقدس تورات (عهدعتیق) و اناجیل چهارگانه (عهد جدید) نسبت به حوادث امم پیشین و انبیای الهی بویژه ماجرای طوفان نوح، داود، سلیمان، موسی و عیسی (ع)، شباهت‌ها و تفاوت‌های گزارش‌های عهدین با قرآن)

۱. احمد سلامی، سید محمد علی ایازی، «مقصود از «تورات و انجیل» در قرآن»، فصلنامه‌ی علمی - پژوهشی پژوهش‌های قرآنی، سال ۲۳، ش. ۱، ۱۳۹۷، صص، ۷۶-۱۰۱.
۲. اهداف و ویژگی‌های تاریخ در قرآن با تأکید بر تاریخ اسلام: محمد دانش کیا
۳. بررسی دیدگاه خاروشناسان درباره اسطوره؛ نقد گزارش‌های تاریخی قرآن: محمدحسن زمانی و غلامحسین ناطقی

۴. بررسی فرهنگی - تاریخی کاربرد انجیل در قرآن: سیدرضا مؤدب و میثم خبازیان
۵. بررسی گزارش های مربوط به آفرینش از منظر تورات و بررسی آن با در تطبیق با قرآن: سید مهران موسوی و محمود کریمی
۶. تاریخ تاریخ نگاری در اسلام، فرانتس روزنتال، ترجمه دکتر اسدالله آزاد، جلد ۱.
۷. تحلیل تطبیقی طوفان نوح در تورات و قرآن: جلیل پروین، محمدعلی مهدوی راد، فریبا شجاعی
۸. تحلیلی نو از قصص قرآن: محمدتقی ملبویی
۹. تدوین تاریخ نزد مسلمانان، صائب عبدالحمید، ترجمه حسن حسین زاده
۱۰. جامعه و تاریخ از دیدگاه قرآن: محمدتقی مصباح یزدی
۱۱. دایره المعارف قرآن کریم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، مدخل «تورات».
۱۲. علم تاریخ در گستره تمدن اسلامی، دکتر صاق آینه وند، ج ۱.
۱۳. کاتبان وحی، علی اصغر مقتدایی.
۱۴. کتاب تورات (سفرپیدایش) و انجیل
۱۵. مقاله تاریخ نگاری در دو قرن اول هجری، معصومه فرشچی، ماهنامه تاریخ اسلام شماره ۱۳.
۱۶. منابع تاریخ اسلام، رسول جعفریان

جلسه هفتم: مورخ: ۱۴۰۰/۰۱/۲۸

مکتب تاریخ نگاری مدینه

(اولین رویکردهای مسلمانان به طرح و نگارش تاریخ) اولین نگاه شده های مسلمانان صدر اسلام براساس توصیه قرآن و پیامبر (ص) و البته غلبه فرهنگ شفاهی بر فرهنگ مکتوب به دلیل حافظه تاریخی عرب)

منابع مطالعاتی :

۱. بحث فی نشأه علم التاریخ عند العرب: عبدالعزیز الدوری، بیروت - لبنان، مرکز دراسات الواحدہ العربیہ، ۲۰۰۵.
۲. التاریخ العربی و المورخون: مصطفی شاکر
۳. تاریخ تاریخ نگاری در اسلام: فرانتس روزنتال: ترجمه اسدالله آزاد
۴. تاریخ نگاری اسلامی در دو قرن اول هجری: معصومه فرشچی
۵. تدوین تاریخ اسلام نزد مسلمانان: صائب عبدالحمید، ترجمه حسن حسین زاده شانه چی
۶. تاریخ نگاری در اسلام. سید صادق سجادی، هادی علم زاده،

۷. علم تاریخ در گستره تمدن اسلامی، دکتر صاق آینه وند، ج ۱.
۸. علی محمد ولوی، بررسی تاثیر علایق خاندانی و رسوبات اندیشه دینی نو مسلمانان بر ضبط سیره و تاریخ زندگانی پیامبر (ص) قبل از ابن اسحق، فصلنامه علمی پژوهشی علوم انسانی دانشگاه الزهرا ۱۳۸۱ شماره ۴۳.
۹. مدخل تاریخ نگاری، دایره المعارف اسلامی.
۱۰. مصطفی شاکر، التاريخ العربی و المورخون، دراسة فی تطور علم التاريخ و معرفة رجاله فی الاسلام، ج. ۱، بیروت - لبنان، دارالعلم، للملایین، ۱۹۸۳، ص. ۷۵-۷۷.
۱۱. مکتب تاریخ نگاری اسلامی، حسین حاتمی، مجله کتاب ماه و تاریخ و جغرافیا، ۱۳۸۹.
۱۲. مکتب تاریخ نگاری مدینه، عبدالعزیز دوری، ترجمه محبوب الزویری.
۱۳. منابع تاریخ اسلام، رسول جعفریان
۱۴. نورمن کالدر، مترجم، شهلا بختیاری، امی در متون فقهی کهن، کتاب ماه و جغرافیا، آبان و آذر ۱۳۸۱.

جلسه هشتم: مورخ: ۱۴۰۰/۰۲/۰۴

مکتب تاریخ نگاری عراق

- (نخستین افراد نگارنده در حوزه حدیث و تفسیر در عصر پیامبر(ص)، فرق مصحف با صحیفه امام علی(ع) و مکتب تاریخ نگاری مدینه (خصائص مکتب و روند شکل گیری و سران شاخص آن))
- توضیح:** نخستین یا مهم ترین کسانی که در دوره ی پیامبر(ص) ما از آنها نگارش هایی داریم و حفظ شده دقیقاً چه کسانی هستند؟! و چه چیزهایی نوشتند و مهم ترین افرادی که ما آنها را به عنوان بزرگان صحابه می شناسیم چه در تفسیر، چه در حدیث چه کسانی هستند و چه سبکی دارند؟!!

منابع مطالعاتی :

۱. بررسی تاثیر علایق خاندانی و رسوبات اندیشه دینی نو مسلمانان بر ضبط سیره و تاریخ زندگانی پیامبر (ص) قبل از ابن اسحق. علی محمد ولوی.
۲. پژوهشی در تاریخ حدیث شیعه: مجید معارف
۳. التاريخ العربی و المورخون: مصطفی شاکر
۴. تاریخ تاریخ نگاری در اسلام. فرانتس روزنتال،

۵. تاریخ قرآن: رامیار
۶. تأسیس الشیعه لعلوم الإسلام: سید حسین صدر
۷. سیر تحول سیره نویسی با تأکید بر مکتب مدینه: زیبا معیر
۸. صحیفه امیر مؤمنان: محمدصادق نجمی
۹. صحیفه‌ی امام علی (ع)، سایت اطلاع رسانی حوزه.
۱۰. علم تاریخ در گستره تمدن اسلامی، دکتر صاق آینه‌وند، ج ۱.
۱۱. مدخل «تاریخ» در دانشنامه‌های جهان اسلام و دائره المعارف بزرگ اسلامی
۱۲. مقاله بررسی مکاتب تاریخ‌نگاری در تمدن اسلامی، سید مصطفی طباطبای و سمانه خجازه
۱۳. مقایسه کتاب علی (ع) و صحیفه آن حضرت در جوامع روایی فریقین: کامران ایزدی مبارکه
۱۴. مکاتب تاریخ‌نگاری، حسین حاتمی، مجله کتاب ماه و تاریخ و جغرافیا، ۱۳۸۹.
۱۵. مکتب تاریخ‌نگاری مدینه: سهیلا خوانساری
۱۶. مکتب تاریخ‌نگاری مدینه: عبدالعزیز الدوری، ترجمه محجوب الزویری
۱۷. منابع تاریخ اسلام در عصر پیامبر (ص): سید محمد ثقفی

جلسه نهم: مورخ: ۱۴۰۰/۰۲/۱۱

مکتب تاریخ‌نگاری عراق و مکتب تاریخ‌نگاری ایران، شام و یمن

(خصائص مکتب و روند شکل‌گیری و سران شاخص آن)

منابع مطالعاتی :

۱. تاریخ‌نگاری در اسلام. سید صادق سجادی، هادی عالم زاده.
۲. تحلیل انتقادی دیدگاه‌های دوری درباره خاستگاه تاریخ‌نگاری اسلامی: محمد زمانی و هاشم آقاجری
۳. دانشنامه‌ی بزرگ اسلامی، مدخل تاریخ‌نگاری، ج. ۱۴، شماره‌ی مقاله، ۵۷۰۷.
۴. علم تاریخ در گستره تمدن اسلامی، دکتر صاق آینه‌وند، ج ۱.
۵. محمد تقوی، محمد علی کاظم بیگی، «کار بست "نظریه‌ی مکتب" در تاریخ‌نگاری دوره‌ی اسلامی: امکان یا امتناع»، پژوهش‌نامه‌ی تاریخ و تمدن اسلامی، سال چهل و هفتم، پاییز و زمستان ۱۳۹۳، شماره ۲.

۶. مدخل تاریخ نگاری اسلامی، دایرةالمعارف اسلامی.
۷. مقاله مکتب تاریخ نگاری ایران، سید مصطفی طباطبایی، راسخون.
۸. مقاله مکتب تاریخ نگاری شام، اصغر قایدان، مجله کیهان فرهنگی، ۱۳۷۴.
۹. مکتب تاریخ نگاری اسلامی، حسین حاتمی، مجله کتاب ماه و تاریخ و جغرافیا، ۱۳۸۹. پ.التاریخ العربی و المورخون: مصطفی شاکر
۱۰. مکتب تاریخ نگاری یمن، سید مصطفی طباطبایی، سایت راسخون.
۱۱. منابع تاریخ اسلام، رسول جعفریان
۱۲. النشأه التاريخ عند العرب: عبدالعزيز الدورى

جلسه دهم: مورخ: ۱۴۰۰/۰۲/۱۸

سیره نگاری. مکتب تاریخ نگاری شام، یمن و ایران

(خصائص مکتب، روند شکل گیری، سران شاخص آن و چگونگی حفظ آثار تاریخی و معرفی آثار سران مکاتب)

منابع مطالعاتی :

۱. التاريخ العربی و المورخون: مصطفی شاکر
۲. تاریخ نگاری در اسلام، فرانتس روزنتال، ترجمه دکتر اسدالله آزاد، جلد ۱.
۳. تاریخ نگاری در ایران: برتولد اشپولر، ترجمه یعقوب آژند
۴. تاریخ نگاری در اسلام. سید صادق سجادی، هادی عالم زاده.
۵. دانشنامه ی بزرگ اسلامی، مدخل تاریخ نگاری، ج. ۱۴، شماره ی مقاله، ۵۷۰۷.
۶. علم تاریخ در گستره تمدن اسلامی، دکتر صاق آینه وند، ج ۱.
۷. مدخل «تاریخ نگاری»: ستار عودی (دانشنامه جهان اسلام) و دانشنامه بزرگ اسلامی
۸. مصادر تاریخ الیمن فی العصر الإسلامی: ایمن فؤادسید
۹. مقاله سیره و سیره نگاری، جعفر سبحانی.
۱۰. مقاله نگاهی به سیره و سیره نگاران در اسلام، علی ناظمیان فرد.
۱۱. مکتب تاریخ نگاری یمن: سیدمصطفی طباطبایی
۱۲. مکتب تاریخنگاری شام: اصغر قائدان
۱۳. منابع تاریخ اسلام، رسول جعفریان

۱۴. نشأه التدوين التاريخي عند العرب: حسين نصار

جلسه یازدهم: مورخ: ۱۴۰۰/۰۲/۲۵

مکتب تاریخ نگاری ایران، یمن، شام

دلایل نگاری و معجزه نگاری.

توضیح:

(سیره نگاری در میان مسلمانان و تاریخ آن (مفهوم شناسی، محتوای سیره، نویسندگان سیره، علل انگیزه های رشد سیره نگاری در تاریخ اسلام، شیعیان و سیره نویسی و قالب های سیره نگاری (تطور گونه های نگارشی)

منابع مطالعاتی :

۱. اصحاب امامان شیعه و سیره نگاری: حسین حسینیان مقدم و اصغر منتظرالقائم و محمدعلی چلونگر
۲. اعتبار علمی واقدی و مغازی او: محمدحسین واثقی راد
۳. بررسی دانش مغازی نگاری با تأکید بر مغازی واقدی: مهدی یعقوبی و حامد منتظری مقدم
۴. بررسی مکاتب تاریخ نگاری در تمدن اسلامی، سید مصطفی طباطبایی، منبع. راسخون.
۵. پایان نامه تاریخ نگاری دلایل در سیره رسول خدا(ص) از آغاز تا نیمه قرن ششم هجری، مهناز کوهی، ۱۳۸۹.
۶. پایان نامه تحول معجزه نگاری در سیره نویسی نبوی از قرن اول تا قرن ششم هجری، مونا امیری، ۱۳۹۳.
۷. التاريخ العربي و المورخون: مصطفی شاکر
۸. تاریخ تدوین السیره النبویه: جوزف هوروفتس، ترجمه عربی حسین نصار
۹. تاریخ نگاری در اسلام، سید صادق سجادی، هادی عالم زاده.
۱۰. تحلیلی بر سیره نگاری شیعیان تا قرن پنجم هجری: حسین حسینیان مقدم
۱۱. تطورشناسی سیره نگاری با تکیه بر نقش اصحاب امامان معصوم: حسین حسینیان مقدم
۱۲. دانشنامه ی بزرگ السلامی، مدخل تاریخ نگاری، ج. ۱۴، شماره ی مقاله، ۵۷۰۷.
۱۳. دلایل نگاری در سیره نبوی، قاسم خانجانی، ماه و تاریخ و جغرافیا، ۱۳۸۱.
۱۴. دلایل نگاری شیعیان در سیره نبوی، حکمت فر، اسلام پژوهان، شماره پنجم، ۱۳۹۶.
۱۵. سیر تحول سیره نویسی با تأکید بر مکتب مدینه: زیبا معیر
۱۶. علم تاریخ در گستره تمدن اسلامی، دکتر صاق آینه وند، ج ۱.

۱۷. غلامرضا افراسیابی، نجمه درّی، «حیره و یمن دروازه های ورود آداب و فرهنگ ایرانی به سرزمین های عربی»، مجله علمی - پژوهشی مطالعات ایرانی، سال چهارم، شماره هفتم، ۱۳۸۴.
۱۸. مکتب تاریخ نگاری شام، اصغر قائدان، کیهان فرهنگی، سال دوازدهم، شماره ۱۲۴.
۱۹. منابع تاریخ اسلام: رسول جعفریان
۲۰. نشأه علم التاريخ عند العرب، عبدالعزيز دوری،
۲۱. نقد و بررسی منابع نبوی: به کوشش رسول جعفریان و جمعی از نویسندگان
۲۲. نگاهی به سره و سیره نگاری در اسلام (با تکیه بر سیره ابن اسحاق): علی ناظمیان فرد

جلسه دوازدهم: مورخ: ۱۴۰۰/۰۳/۰۱

وقعه نگاری، خراج و خصص نگاری، دلایل نگاری از شاخصه های سیره نگاری

توضیح: سیره نگاری در میان مسلمانان و تاریخ آن (مدل ها، روش، افراد و مواد)

منابع مطالعاتی :

۱. پایان نامه تاریخ نگاری دلایل در سیره رسول خدا(ص) از آغاز تا نیمه قرن ششم هجری: مهناز کوهی به راهنمایی محمدعلی چلونگر و فروغی، دانشگاه اصفهان، اسفند ۱۳۸۹.
۲. پایان نامه تحول معجزه نگاری در سیره نبوی از قن اول تا قرن ششم هجری: مونا امیری به راهنمایی شهلا بختیاری، دانشگاه الزهراء(س)، اسفند ۱۳۹۳.
۳. تاریخ تاریخ نگاری در اسلام، فرانتس روزنتال، ترجمه دکتر اسدالله آزاد، جلد ۱
۴. تاریخ نگاری در اسلام. سید صادق سجادی، هادی عالم زاده،
۵. دلایل نگاری در سیره نبوی: قاسم خانجانی
۶. زمینه ها و علل شکل گیری کتب دلایل: مسعود بهرامیان و سیدعلی حسینی قمصری
۷. علم تاریخ در گستره تمدن اسلامی، دکتر صاق آیینه وند، ج ۱
۸. گونه شناسی معجزات پیامبر(ص) در کتاب شرف النبی(ص) واعظ خرگوشی: شهلا بختیاری و مونا امیری
۹. محمدبن جریر و دلایل الإمامه: نعمت الله صفری فروشانی
۱۰. مدخل تاریخ (دانشنامه جهان اسلام)

۱۱. منابع تاریخ اسلام، رسول جعفریان.

۱۲. نقد و بررسی کتاب ابوبکر بیهقی و دلائل النبوه: محمدعلی چلونگر و مهناز کوهی

۱۳. نگاهی به کتابهای دلائل در سیره نبوی: قاسم خانجانی

14. The biography of the Muhammad: the issue of the sources, Editor: Harald Mozki, 1933-1999.

جلسه سیزدهم: مورخ: ۱۴۰۰/۰۳/۰۸

مسالك و ممالك نگاری، دایره المعارف نگاری، رحله نویسی، وقعه نگاری (جمل و صفین)، خراج نویسی و خطط نگاری، دلائل نگاری

منابع مطالعاتی :

۱. پایان نامه مهناز کوهی، تاریخ نگاری دلائل در سیره رسول خدا(ص) از آغاز تا نیمه ی قرن ششم هجری،

استادان راهنما، دکتر محمد علی چلونگر، دکتر اصغر فروغی ابدی، اصفهان، دانشگاه اصفهان، ۱۳۸۹.

۲. پایان نامه مونا امیری، تحول معجزه نگاری در سیره نبوی از قرن اول تا قرن ششم هجری، دکتر شهلا

بختیاری، تهران، دانشگاه الزهرا(س)، ۱۳۹۳.

۳. تاریخ نگاری محلی و خطط نویسی در مصر دوره اسلامی (قرن سوم تا نهم هجری): مهناز شعرافچی

زاده، به راهنمایی آقای دکتر مرتضی نورایی و مشاوره خانم دکتر فاطمه جان احمدی، دانشگاه

الزهرا(س)، ۱۳۸۵.

۴. خراج در اسلام: علی میرابراهیمی، به راهنمایی مهدی صانعی، دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۷۳.

۵. خطط نگاری در مصر اسلامی: معصومعلی پنجه

۶. دانشنامه جهان اسلام

۷. دلائل النبوه، بیهقی، مترجم، محمود مهدوی دامغانی، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۱.

۸. راضیه سیروسی، علی محمد ولوی، «اولین پنداره های عالمان مسیحی از ویژگی های فردی پیامبر(ص)»،

فصلنامه علمی - پژوهشی تاریخ اسلام و ایران دانشگاه الزهرا(س)، سال بیست و هشتم، شماره ۴۰،

زمستان ۱۳۹۷، صص ۳۱-۹.

۹. شهلا بختیاری، مونا امیری، «گونه شناسی معجزات پیامبر(ص) در کتاب شرف النبی واعظ خرگوشی»،

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، شماره اول، سال هشتم، ۱۳۹۶، صص ۲۳-۳۹.

۱۰. علم تاریخ در گستره تمدن اسلامی، دکتر صاق آینه وند، ج ۱
۱۱. مسعود بهرامیان، سید علی حسینی قمصری، «زمینه‌ها و شکل‌گیری کتب دلائل»، تاریخنامه‌ی خوارزمی، شماره ۱، ۱۳۹۲.
۱۲. مصر الإسلامیه و تاریخ الخطط المصریه: محمد عبدالله عدنان
۱۳. مقاله تاریخچه دایره المعارف نگاری در جهان، محمد قرشی، مجله کیهان فرهنگی، ۱۳۷۵، شماره ۱۲۷.
۱۴. مقاله نگاهی بر المسالك والممالک، دکتر فرهاد فخاری تهرانی
۱۵. مقریزی و کتاب المواعظ و الإعتبار بذکر الخطط و الآثار: سوسن نیک‌جو
۱۶. منابع تاریخ اسلام، رسول جعفریان، مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان.
۱۷. وقعه صفین نصر بن مزاحم منقری: رسول جعفریان و عباس احمدوند
۱۸. وقعه صفین: نصر بن مزاحم منقری و الجمل شیخ مفید (نرم افزار جامع الأحادیث و نورالسیره)

جلسه چهاردهم: مورخ: ۱۴۰۰/۰۳/۲۲

کتب المسالك و الممالک و دائره المعارف ها

توضیح: بررسی کتاب حياه الحيوان الكبرى تالیف کمال الدین دمیری.

منابع مطالعاتی :

۱. آشنایی با تاریخ دائره المعارف نگاری در ایران و جهان: مهناز مقدسی
۲. بررسی ترجمه‌های حیات الحيوان و کتب بیطاری در ایران از آغاز تا روزگار قاجار، زهرا آقابابایی خوزانی، متن شناسی ادب فارسی، تابستان ۱۳۹۲.
۳. بررسی ویژگیهای سبکی کتاب «خواص الحيوان»، محمد تقی تبریزی، فصلنامه تخصصی سبک شناسی نظم و نشر فارسی، سال هشتم - شماره اول - بهار ۱۳۹۴ - شماره ۲۷.
۴. تاریخ ادبیات و نوشته‌های جغرافیای اسلامی: کراچکوفسکی، ترجمه ابوالقاسم پاینده
۵. تاریخچه دایره المعارف نگاری در جهان: محمدحسین قرشی
۶. تحلیل بصری نقشه‌های جغرافیایی دوره اسلامی (موردپژوهی نسخه خطی المسالك و الممالک موجود در کتابخانه و موزه ملی ملک): ساره ملکی گیساونندی و حسنعلی پورمند
۷. تحلیل درباره جیهانی و اثر جغرافیایی او «المسالک و الممالک»: حسین قره چانلو
۸. حياه الحيوان: کمال الدین دمیری (در دو جلد)

۹. خواص الحيوان (ترجمه حیات الحيوان)، کمال الدین دمیری، ترجمه محمد تقی تبریزی، مصحح فاطمه مهري، مرکز نشر دانشگاهی.
۱۰. دانشنامه بزرگ اسلامی (ذیل مدخل جانورشناسی): ج ۱۷، ص ۶۳۹۵
۱۱. دائره المعارف نگاری در جهان اسلام: نرگس نشاط
۱۲. علم الحيوان در تاريخ علوم طبيعي مسلمانان: زهرا الهويي نظري
۱۳. علم تاريخ در گستره تمدن اسلامي: صادق آيينه وند
۱۴. كتاب الحيوان : جانورشناسي در تمدن اسلامي: فاطمه مهري
۱۵. كتاب حياه الحيوان الكبرى، کمال الدین دمیری.
۱۶. المسالك و الممالک بکری: ارزیابی گزارش های او درباره ايارن: مينا توانا و يونس فرهمند
۱۷. نظري به ابن خردادبه و السمالک و الممالک او: نصرالله صالحی
۱۸. نگاهی بر المسالك و الممالک: فرهاد فخاری تهرانی

جلسه پانزدهم: مورخ: ۱۴۰۰/۰۳/۲۹

روش خوتیر ینبل

توضیح: شناخت روش تاریخ گذاری خبر با توجه به مقاله تحت عنوان «جامعه نخستین اسلامی: در آمدی به اصطلاح شناسی حدیثی خوتیر ینبل: ترجمه و تلخیص سیدعلی آقایی» مندرج در کتاب سیره پژوهی در غرب: مرتضی کریمی نیا

منابع مطالعاتی :

۱. بررسی دیدگاه خوتیر ینبل درباره تاریخ گذاری خاستگاه اسناد حدیث: صادق کریمی مقدم و سیدرضا مؤدب
۲. بررسی سندی و دلالی روایات حجاب در منابع حدیثی اهل سنت با تأکید بر روش تعیین حلقه مشترک: زینب السادات حسینی و فاطمه قربانی
۳. پدیده‌ی حلقه‌ی مشترک در سندهای روایات، تبیین و تحلیل، سید علی آقایی، مطالعات تاریخ اسلام، سال دوم، شماره ۱۷، زمستان ۱۳۸۹.
۴. پژوهشی پیرامون جوامع حدیثی اهل سنت: احمد پاکتچی
۵. تاریخ گذاری حدیث «علیکم بالسنتی و سنه الخلفاء الراشدین»: عبدالهادی فقهی زاده و سعید شفیعی
۶. تاریخ گذاری حدیث «لن یفلح قوم ولوا أمرهم إمرأه»: معصومه ربیعان و محمد کاظم رحمان ستایش

۷. تاریخ گذاری حدیث: روش ها و نمونه ها: سیدعلی آقایی
۸. تاریخ گذاری روایات بر مبنای تحلیل اسناد نقد و بررسی روش شناسی خوئیر ینبل، سید علی آقایی، علوم حدیث، سال یازدهم، شماره سوم.
۹. جامعه نخستین اسلامی: در آمدی به اصطلاح شناسی حدیثی خوئیر ینبل، خوئیر ینبل، ترجمه و تلخیص سید علی آقایی.
۱۰. شفاهی و مکتوب در نخستین سده های اسلامی: گریگور شولر، ترجمه نصرت نیل ساز
۱۱. مروری بر دایره المعارف احادیث رسمی، تألیف خوئیر ینبل، سید علی آقایی.
۱۲. مروری بر رهیافت های محققان غربی به مسئله وثاقت احادیث اسلامی، سید علی آقایی، آینه پژوهش، سال بیست و سوم، شماره پنجم و ششم، ۱۳۹۱.
۱۳. نخستین دایره المعارف در سنت حدیث پژوهی غربی: تألیف خوئیر ینبل، ترجمه سیدعلی آقایی